

S. Turcsányi Ildikó: A békési céhekről

Szép kerek szám a 200, éppen ennyi éve, 1816-ban kapta meg működési engedélyét az első békési céh, a csizmadiák céhe. Írásunkban az évforduló okán a békési céhekkel foglalkozunk. Közismert, hogy a céhek a korai ipar legelső érdekvédelmi szerveként alakultak. Pontosabban: ez a testület az ugyanazon településen egyazon művet készítő mesterjogot nyert kézművesek munka- és érdekvédelmi szervezete. Szinte minden helytörténeti gyűjtőkörű múzeumban találhatunk céhekkel kapcsolatos tárgyakat, iratokat. Különösen örvendetes, hogy múzeumunkban a Békésen létezett majd minden ilyen szervezet anyagából található valamilyen emlék.

Történeti áttekintés

A céhek Európában a IX. században indultak fejlődésnek, nálunk Magyarországon az iparfejlődés a XIV. század második felében ért el erre a fokra. Míg kezdetben az iparágak fejlődésének nyugodt keretet tudott biztosítani, később már gátjává vált, mert akadályozta az ipari termelés új alapokon történő megszervezését, kibővítését, megnehezítette az új technika alkalmazását, új iparágak kialakulását. A céhek a XVI. század közepétől már akadályozták a kisipari szerkezet meghaladását. A Nyugat-Európában meginduló ipari forradalom idején nálunk még az alapvető iparágak (textilipar, vasipar) is csak igen kezdetleges színvonalon termeltek.

A tatárjárás, a török dúlás és a Rákóczi-szabadságharc során elnéptelenedett, majd mindig újrateleplő Békés megyében nagyon későn, csak a XVIII. század közepén alakulnak az első céhek. Ennek oka természetesen a megye többszöri lakatlanná válása, az állandóság hiánya. Jellemző, hogy az utolsó visszatelepülés után, 1726-ban - a Helytartótanács kérdésére - kelt megyei jelentésben azt olvashatjuk, hogy az ács és az asztalosmunkát, illetve a ruházat készítését maga a lakosság, a kovácsmunkát pedig a cigányok végzik. Iparosok közül talán szűrszabókra lenne szüksége a megyének, de valószínűleg azok munkája iránt sem lenne elégséges a kereslet. Tíz év múlva némileg változik a helyzet, egy tudósítás szerint már hiány van szabókból, csizmadiákból, lakatosokból, gombkötőkből, szappanosokból és aranyművesekből. Termékeikért a lakosság sokszor mérföldeket utazott.

Közben 1727-ben a megyében elsőként - bár országosan alaposan megkésve - megalakult a gyulai csizmadiák céhe. Így - egyelőre csak mint a nagyváradi testület fiókszervezete - saját privilégiumot kapott, majd 1757-ben önállóvá vált. Ekkor már - az 1730-as évektől kezdve - új céh csak királyi céhlevél alapján működhetett. (Korábban volt városi és a földesúr által kiadott privilégium is, ettől az időponttól azonban a Helytartótanács dolga volt a régiek felülvizsgálata és újak engedélyezése.)

1813-tól egységes céhlevelet is bevezettek, vagyis a privilégium egységes, központilag megfogalmazott pontokból állott. Mivel az első Békés városi céh - a csizmadiáké - is csak 1816-ban alakult, a többi pedig még később, a békési privilégiumok már ezt az egységes szöveget tartalmazzák. Így sajnos a helyi szervezetek belső életére semmi különös információt nem adnak. 1816-tól a vándorkönyv is változik, egységes nyomtatott füzetet kap a vándoréveit megkezdő legény. A Magyar Korona területén ez 1829-től útlevelet is helyettesít, elvesztése egészen komoly következményekkel járhat. Ekkorra azonban a céhrendszer gyakorlatilag már túlélte önmagát, egyre kevésbé képes megoldani azt a feladatot, amire annak idején született. Hogy ekkoriban még mindig alakulnak új céhek, annak egyetlen fontos oka volt: vándorlegényt csak céhbeli mester foglalkoztathatott, illetve csak az adhatott hivatalos igazolást a nála ledolgozott időről. Erre pedig szüksége volt a segédnek a mesterré váláshoz, a mesternek pedig, hogy győzze a munkát. (Megemlítendő, hogy a Békés megyei rendek már 1794-ben javasolták a céh megszüntetését.)

Végül nagy sokára, az 1872.évi VIII. törvénycikk mondja ki a céhszervezet megszűnését és egyúttal az Ipartestület megalakulását.

Céhszervezet

A céh belső szervezete egyszerű, többé-kevésbé demokratikus volt, mert a kézműves mesterek és a közülük és általuk választott vezetőség alkotta. A céh kötelességeit és kiváltságait a privilégium (céhlevél, céhkönyv) rögzítette, amelyet eleinte az uralkodó, a földesúr vagy a városi tanács, a békési céhek alakulásakor már csak az uralkodó érvényesíthetett. A céh élén a céhmester állott, akit általában évente, a céh alapításának évfordulóján választottak. Kötelessége volt a tagságot általában negyedévenként, a behívótablát körbeküldve, a házához gyűlésbe hívni. Feladata a mívlátó mesterekkel a mesterek műveinek időnkénti minőségi ellenőrzése. Őrizte a céhládát, benne a céh privilégiumát, a jegyzőkönyveket, a tagok iratait, a céh vagyont, pecsétjét. A ládának két kulcsa volt, az egyik a céhmesternél, a másik a legfiatalabb, ún. kulcsos mesternél. Már említettük a mívlátó vagy látó-mestert, belőlük általában kettőt választottak az idősebb, tapasztalt mesterek közül. Nem választás, hanem a kora alapján kapta tisztségét a szolgáló vagy ifjúmester - a legfiatalabb mester. Ő volt a már említett kulcsos mester is. Igen sok feladata volt: kötelességei közé tartozott vasár- és ünnepnapokon a céh gyertyáit a templomban meggyújtani, majd eloltani; a céh-gyűléseken „szolgálni”, lakoma alkalmával felszolgálni; az idősebb „megborosodott” mestereket hazakísérni; a beteg mestert ápolni; az elhalt mester sírját megásni, koporsóját a sírhoz vinni (utóbbit fiatalabb mestertársaival együtt végezte). Ritkán, kevés céhnél előforduló tisztség volt a nótárius, vagyis a jegyző, aki a szükséges írásbeli munkát végezte.

A céh belső szervezete, tisztségviselőinek felsorolása után sokféle tevékenységéről is szóljunk néhány szót. Szabályzatában megszabta a munkaidőt, a felvételi („szegődtetési”) és a felmondási időt, a munkabért, esetenként a létszámot, megszabta és ellenőrizte is a munkánál alkalmazott mértéket. Létezése egész időszakában fontos tevékenysége volt a szociális gondoskodás: a munkát kereső legény kiadásait három napig fedezte, előírta a beteg inas, legény, mester ápolását, anyagi támogatását, gondoskodott a halott tisztességes temetéséről.

A céh előírta tagjainak vallási kötelességeit is: haldokló mellé papot rendeltek, lelki üdvéért misét mondatnak, melyen a tagok kötelezően megjelentek. Szintén misét mondatnak a céh védőszentjének ünnepén is. Az úrnapi körmeneten minden céhtagnak részt kellett vennie, ünnepi viseletben a céhzászló után sorakozva.

A XVII. század második feléig még katonai feladata is volt a testületnek: a város védelmében fegyveresen vettek részt. Ennek emlékét őrzi Budapesten a Halászbástya neve: a budai várfalnak ezt a részét a halászcéh építette, gondozta és védte is támadás esetén.

A céhládába kerülő céhvagyon a különböző büntetéspénzekből és díjakból gyűlt. A céhláda igen fontos volt a céhek életében, hiszen a pénzen kívül ebben őrizték a fontos iratokat, a privilégiumot, a pecsétnyomót. Mindig két kulcsa volt, az egyiket a céhmester, a másikat az ún. kulcsos mester őrizte. Felépítése meghatározott volt, rejtett megoldással, csak a tetőtalp oldalra húzásával lehetett a kulcslyukhoz hozzáférni. Sajnos országosan sem túl sok maradt fenn belőle, hiszen a privilégiumtól, pecsétől eltérően a céhek megszűnése után a ládát más célra is felhasználhatták.

Féltett kincs volt a privilégium, amit a céh megalakulásakor állított ki a Helytartótanács. Tartalmazta a Helytartótanács által a király nevében kiadott „működési engedélyt”, a cikkelyenként tárgyalt céhszabályzatot és a megyegyűlés írásos jóváhagyását. Szintén elzárva tartották a céhpecsétet, amelyre egy, a mesterségre jellemző tárgyat, a testület teljes nevét és egy évszámot véstek. (Az évszám vagy a megalakulás vagy a pecsét készítésének idejére vonatkozott.) A ládában voltak a testület belső ügyeivel kapcsolatos

jegyzőkönyvek, számadáskönyvek, különböző igazolások, az éppen a városban időző legények vándorkönyvei, szerződések. Sajnos országosan kevés céhkancsó, illetve korszó maradt fenn, pedig minden céh jeles tárgya lehetett: szegődtetéskor, mesterré avatáskor ebből ittak áldomást. A megye múzeumaiban nincs (és az országban is kevés) céhzászló, amire a testület teljes neve és védőszentje volt ráhímezve. Ez minden fontos alkalomnál jelen volt, az úrnapi körmeneten utána vonultak ünnepi viseletben a céhtagok.

A múzeumban őrzött tárgyak

Mint a megyében szinte mindenütt, Békésen is a **csizmadia** céh alakult meg elsőnek.

A csizmadiák pecsénymójának ábrája

Országosan ez nem jellemző, hiszen ez a mesterség viszonylag későn, csak a XVI. században céhesedett. Megelőzte szinte minden mesterség, ami nálunk csak később alakított céhszervezetet: a kovács, kerékgyártó, takács, asztalos, tímár mesterség, melyek a XIV. században, de még a lakatos mesterség is, mely a XV. században céhesedett.

A **csizmadia** a csizmák elkészítésével és javításával foglalkozó kézműves szakember, a magas szárú bőr lábbelik mellett egykor a bőrcipők és más bőr lábbelik készítésével is foglalkozott. A különböző társadalmi osztályokra a különböző csizmaviselet volt a jellemző. A parasztok egyszerű csizmáinak fejrészét elég volt kézzel, ványolófán formázni

majd varrni, addig a tehetősebb viseletnek számító, egy darabból kiszabott ványolt csizmához speciális és drága berendezés kellett. Egy ványológépet sokszor közösen használtak az ismerős csizmadiák.

A csizmadia a hagyományos eljárás szerint a tímár által megdolgozott, kész bőrtől kezdi a csizma elkészítését. A felsőrészt és az "alját" is egyaránt ő készíti, majd dolgozza össze. A csizmadia kéziszerszámai hasonlóak, mint a cipészé, - amivel több, az a ványoló eszköz, valamint a csizmaszár-tágító berendezés, és amivel másabb, azok a hosszabb szárú eszközök, mint például a kaptavas és a bőrráspoly. A csizmába is tesznek sámfát, melynek legelterjedtebb típusa a 2 db, lábszár alakra ívelt fából és egy középső (csúszdás és fogógombos) faékből áll.

A csizmadia klasszikus termékei közé tartozik a ványolt csizma, a parasztcsizma, a lovaglőcsizma, a bilgeri, azaz a fűzős csizma és a vadászcsizma. Egy időben divatos volt a törökösen cserzett, így piros színű bőrből készült női karmazsin-csizma és a ráncos (rogyott) szárú csizma is.

Elsőként említem, hiszen minden céh legfontosabb „tartozéka” volt, az ún. céhprivilegiumot. Fontos volt a céh számára, hiszen ez engedélyezte létét, megalakulását. Mint jeleztük, ebben az időben már csak a királyi céhlevél létezett (már az 1730-as évektől), melyet a Helytartótanács engedélyezett és adott ki. A békési csizmadiákét a Helytartótanács hivatalosan 1815. december 2-án adta ki, erről latin nyelvű szöveg értesít a könyv végén. A hivatalos beiktatásra Gyulán az 1816. Mindszent-hava (október) 3-án tartott megyegyűlésen került sor. Érdekes és megszívlelendő bejegyzést olvashatunk a könyv utolsó oldalán: a céhből alakult csizmadia ipartestület megszűntekor, 1885. november 25-én megtartott végrendelező közgyűlésén az addig megőrzött könyvet a békési múzeumnak őrzésre átadta.

A csizmadia céh bronz pecsénymója is gyűjteményünk darabja, ábrázolása:

A csizmadiák pecsétnyomója

levélkoszorúban körben felirat: "BÉKÉSI CSIZMADIA CZÉH PECSÉTJE", középen férficsizma forma, alatta 1824-es évszám. Mindez természetesen negatívan vésve, hiszen a pecsétviaszba nyomva így lett pozitív (domború) az ábrázolás.

Két mesterlevél van birtokunkban: 1845-ös keltezéssel Nagy Sándor, 1862-es keltezéssel pedig Harmati Dániel csizmadia mesterré fogadásáról. Maga az okmány egy Békés-Csanád vármegyében egységes forma, melyen kitöltendő a város, a céh és az újonnan avatott mester neve, illetve a tisztségviselők aláírásai.

Szintén a csizmadia céh által kiállított irat egy "Bizonyítvány", mely igazolja, hogy Kertész Gábor vándoréveit letöltötte, mesterremekét elkészítette és a céh tagjaként „illendően” viselkedett. Azért állították ki, mert „Városunkból más helyre szándékszik, becsületes magaviseletéről bizonyítványunkat

ajánlva bárhova kiadjuk”. Kelt Békésen, 1859. augusztus 23-án. E bizonyítvány birtokában Kertész Gábor csizmadia mester Sarkadon kívánt letelepedni - mivel oda nősült -, és az ottani csizmadia céhtársulatba kérte felvételét. Szerencsés véletlen, hogy az erre vonatkozó iratok is a békési múzeumba kerültek. Sajnos a sarkadi testület elutasította a kérelmet, erről az irat hátoldalán értesülhetünk. Kertész Gábor ezek után új kérelemmel próbálkozott, ennek eredményét már nem ismerjük. (E példa is mutatja, milyen nehezen lehetett bejutni egy-egy céhbe, az idősebb mesterek milyen merev módszerekkel igyekeztek megtartani vevőkörüket, megakadályozva az egészséges versenyhelyzet kialakulását.)

Országosan is az elsők között, a XIV. században céhesedett a **szűcsmesterség**, melyet másodikként tárgyalunk. Sajnos privilégiuma nincs meg múzeumunkban, tehát csak helytörténeti munkákból, egyéb dokumentumok alapján tudhatjuk meg a szűcs céh megalakulásának időpontját: 1815. Megyegyűlésen való kihirdetése valószínűleg ugyanúgy áthúzódott az 1816. évre, mint a csizmadiáké.

A **szűcsmesterség** a ruházkodásra alkalmas bőrök szabásával, varrásával és kikészítésével foglalkozó tevékenység. Régi voltára mutat, hogy szűcs és ködmön szavunk bolgár-török eredetű. A szűcs szó eredeti bolgár-török jelentése varrni. A városok céhes mesterei elsősorban a selyem és posztó borítású felsőruhák, subák, menték bélelésével foglalkoztak, a tisztán bőrruhaneműek közül leginkább cifrázott ködmönöket csináltak. A parasztok viseletét: a háti bőroket, a subákat, ködmönpruszlikokat csak a 18. sz.-ban kezdték készíteni. Az ő kezük nyomán virágzott ki a szűcsornamentika, mely az irházott és selymezett subákat, a cifra ködmönöket és a melleseket díszítette.

Múzeumunkban egy mesterlevél és egy egyéb irat képviseli ezt a mesterséget. A mesterlevél a fent említett egységnyomtatvánnyal azonos, csupán a szakma más. A név sajnos olvashatatlan, a pecsétet kivágták, csupán a kiállítás dátuma maradt meg: 1867.

A másik irat egy igazolás, melyben a szűcs céh igazolja, hogy Bányay István mestertársuk „azon gyászos emlékü Forradalom idején” (1848) éppen vándoréveit töltötte, amikor a körbezárt Nagyenyed városából menekülnie kellett, s vándorkönyve elvesztése miatt magát igazolni nem tudta. (Már említettük, hogy a vándorkönyv útlevélként is szolgált, elvesztése komoly következményekkel járt.) Az irat kiállításának időpontja 1853., a hitelesítő aláírások között van pl. Kondats György főcéhmester neve is.

Szintén a XIV. században céhesedett a **tímár** mesterség, békési céhe is az elsők között alakult városunkban.

Tímár a bőrt, nyersbőrt kikészítő mesterember régies neve. A 14. század végétől kezdve az addig „bőrkikészítő” és „lábbeli varró” kettős jelentésű tímár szónak fokozatosan gyengül a lábbeli varró jellege és inkább a bőrkikészítő jelentése erősödik meg. Egyedüli

Céhprivilegium bádogdozoza

tímárkészítmény maradt a keleti módra timsóval és cserszömörccével kikészített kordován és szattyán. A tímárok az őket jellemző timsós kikészítés mellett a 17–18. századtól ritkábban cseres bőrt is készítettek. A 19. századra a tímárok timsós és a vargák cseres kikészítése fokozatosan összemosódott. A tímárok „fehérgyártó” vagy „fehértímár” elnevezése mégis az eredetileg timsós bőrkikészítésre utal. A tímárok 19. században alkalmazott munkamenete: áztatás, törés, szőrtelenítés mésszel, kutya-, tyúk- vagy galambürülék páccal, amely a bőrt igen rugalmassá, nyújthatóvá teszi, cserzés előbb szömörccével, de a vargákhoz hasonlóan tölgygubaccsal is.

A békési tímár céh bordó

bársonykötéses privilegiumának pecsétviasztartója ugyan nincs meg, de a szalagokon, zsinórokon kívül a könyvet őrző bádogdoboz is megmaradt. Az engedély kiadásáról itt is a könyv végén értesülünk, aminek időpontja 1815. december 22. Megyegyűlésen kihirdették 1816. Mindszent-hava (október) 3-án. A céhlevélnek még egy érdekessége van, a kezdő oldal az uralkodó megnevezésével „NOS FRANCISCUS PRIMUS DIVINA FAVENTE

CLEMENTIA AUSTRIAE

IMPERATOR” kereszt alakban át van vágva. Hogy miért, azt az előző üres oldal apró betűs, ceruzával írt bejegyzésében olvashatjuk: „A viasz pecsét az 1848^{iki} forradalmi napok alkalmával a fehér-körözs hídján nyilvánosan iróniából tépetett le, ugyan ez indulatból tépetett a címlaponi keresztvágás.”

A tímárok céhprivilegiumának átvágott címoldala

A tímár céhtől gyűjteményünkben lévő további iratok mind egyazon ügyre vonatkoznak: kérelem egy 1849. május 31-én kelt szerződés adósságának kiegyenlítésére. Ugyanis a „békési hét tagból álló tímár czéh” 1849. május 31-én „száz mázsa fekete timsós bőr” leszállítására kötött szerződést az Országos Honvédsereg számára. Az ígért bőrt annak rendje s módja szerint elkészítették, a fizetség egy része azonban elmaradt. Ennek kiegyenlítése érdekében fordult az Országgyűléshez Kovács

Sándor és érdekelt céhtársai (miután a kiegyezés ezt lehetővé tette). Az elsőként szereplő beadvány 1867. július 5-én kelt Békésen. Csatolták hozzá az eredeti szerződés szövegének másolatát, a szállítást igazoló irat másolatát, melyet jegyző hitelesített, Békés város előljáróinak aláírásokkal hitelesített írásos bizonyágtételét és a szállítólevél másolatát. Az Országgyűlés - mint erről az elsőként említett beadvány hátoldalára írt válaszból értesülhetünk - a követelést ugyan jogosnak ismerte el, de annak „fedezet hiánya miatt hely nem adatott”. E sikertelenség után a Pénzügyminisztériumhoz fordultak az érdekeltek egy levélben, melynek keltezése nem ismert. Hogy ekkor sikerrel jártak-e Kovács Sándor és céhtársai, nem tudjuk, mert a levelezés folytatása nincs birtokunkban.

Az eddigiekben csak az egy-egy mesterséget tömörítő céhek kerültek szóba, Békésen azonban több ún. vegyes céh is működött. Ilyeneket az egy helységben, de több iparágban művelő mesterek alkottak. Oka nyilván az, hogy egy-egy iparágban kevés mester működött. Valószínűleg épp ezért, a mesterek csekély száma miatt tömörültek egy szervezetbe a **kovácsok** és a **kerékgyártók**. Céhük számára a Helytartótanács 1820. március 17-én adta ki a privilégiumot, megalakulásának kihirdetése az 1820. Karátson hava (december) 28-án tartott megyegyűlésen történt Gyulán. A céhkönyv érdekessége, hogy a végén Mutató Tábla található, a benne foglaltak oldalszámával.

A **kovács** elsősorban patkókat és vasalásokat készítő fémfeldolgozó mesterember. Régi magyar neve: vasverő. Elődeink a kovácsmesterséget már a honfoglalás előtt is gyakorolták, ill. foglalkoztak a vas előállításával. A kovácsmesterség valószínűleg a honfoglalás után vált önállóvá, majd a 14. sz.-ban több ágra is szakadt. A falusi vagy patkolókovács főleg a paraszti munkaeszközök készítésével, javításával, lovak, tehének patkolásával foglalkozik, szerepe egy község vagy táj életében jelentős. Többnyire közülük kerültek ki a múlt század elejétől a paraszti munkaeszközöket újító, feltaláló emberek. Legtöbbjük állatgyógyítással is foglalkozott, volt, aki baromorvosi iskolát végzett. Szerszámaik legjavát, a különféle kalapácsokat, fogókat, vágókat maguk készítették, az üllőket, fújtatókat manufaktúrákban vásárolták. Szinte valamennyi munkát hagyományos kézi kovácsolással készítették. A mesterség családon belül sokszor nemzedékeken át öröklődött, gyakorlásához igen sok hiedelem fűződik.

Miután mesternek csak az minősült, aki tagja volt valamely céhnek, feltételezzük, hogy a nálunk levő kovács illetve kerékgyártó munkákról szóló számlák e testület mestereitől származnak. A Balogh Mihály kerékgyártó által írt számla az 1844. évből maradt ránk, ugyanezen az időből származnak B. Szabó Sándor kovácsmester számlái, mindhárom az Eklézsia számára kiállítva.

A **kocsigyártó** mesterek (kerékgyártók, bognárok) új kocsik, kocsi alkatrészek készítésével és javításával foglalkoztak elsősorban. Talicskák, targoncák is kikerültek kezük alól, bár ezek készítése idővel külön mesterséggé is vált.

A hagyomány szerint a kocsi középkori magyar találmány, a Komárom megyei Kocs község szekérgyártói fejlesztették ki ezt a személy-, és teherhordásra egyaránt alkalmas szállító eszközt. Bizonyíték rá többek között, hogy egész Európában ezen a néven terjedt el.

A kocsi készítését a kerék-munkával kezdték. A hagyomány szerint ez volt a „bognármesterség próbája”. A kerékagyat szilfából faesztérgán esztérgálták, majd a küllőlyukak kifúrása következett, előbb kézi fúróval, kivésése fűles vésővel. A küllőket - sablon nyomán - szálán hasították akácfából. A kerék beküllözése a kerékszéken történt. Ezután a mester rászabta a küllőkre a talpat, általában 6 részből. A kerék visszakerült a kerékszékre, a mester a küllőkön kifaragta a bokát (a küllők keréktalpba menő csapjait), fölverte a talpakat, belső felületet vonókéssel legömbölyítette, külső részüket lehátalta. Utolsó mozzanatként a persely kerékagyba állítása következett, ezzel készen is volt a kerék bognármunkája.

A négy kerék után jött a két kocsiodal, az első és hátsó saroglya, a kocsi eleje, a kocsi

hátulja, majd a négy lőcs, a hámfák és a rúd megmunkálása, összeillesztése. Ezután a kész kocsit legalább két hónapig száradni hagyták, csak utána vitték a kovácshoz vasaltatni.

A jó hírű mesterek szinte csak megrendelésre, mások vásárookra is készítettek famunkát, amit a kováccsal felvasaltattak, de általában a kovácsok vásároztak vele.

Időrendben az **ács** céh következne 1834-ből; sajnos azonban anyagából a békési múzeum semmit sem őriz, ezt a szervezetet így nem tudjuk bemutatni. Csak helytörténeti munkákban közölt egyéb dokumentumokból tudjuk az ács céh megalakulásának időpontját, illetve azt, hogy Békésen is létezett ilyen.

Az **ács** olyan szakképzett mesterember, aki ácsmesterséggel foglalkozik, bővebben: a fa megmunkálásával az építkezések körében, valamint régebben a bútorok, nyílászárók és más fából készült berendezések elkészítésével. Az ács, vagy áts szó honfoglalás előtti török eredetű jövevényszavunk, valószínűleg a még nem specializálódott fafaragó embert jelölték vele. Az ács szakma a 14. században céhesedett Magyarországon. Mérőfa, csapózsínór, ácsderékszög (szögelő), függő, szintező, jelölő (irdaló), fűrészfélék, bak, tőke, fejsze, bárd, szekerce, ék, véső, sulyok, ácskalapács, kézi fűrészkezők, csiga és kötél tartozik szerszámkészletükbe. Régebben a bakokra rögzített rönköt „megbárdolták”, majd hossz- vagy keresztirányban fűrészelték vagy hasították (repszették). Az így készült és méretre vágott gerendák, pallók, deszkák vagy lécek oldalait, éleit vagy végeit pedig a továbbalakítás során a lapoláshoz, csapoláshoz vagy csavarozáshoz előkészítették. A kész faanyagot a terv szerinti helyére beállítva vagy beillesztve a meghatározott építési sorrend szerint és az elhasználódásból eredő kicserélhetőségre tekintettel oldható kötéssel összeépítették, rögzítették.

A pecsétviasz-tartó doboz

Az ács elvétele használ kézi gyalut, régebben is a vonókés szolgált a finomabb felület elkészítésére például ládáknaál, bútoroknaál. A ládák elemeinek összeépítését hornyolással és faszegkötéssel végezték, a díszítést eleinte karcolással, később véséssel-faragással és festéssel végezték.

Békés egyetlen teljes privilégiuma a kétféle mesterséget tömörítő **asztalos** és **lakatos** céhtől maradt fenn. Nemcsak bádogdoboz, de szalagjai, sőt a piros-

fehér-zöld zsinóron függő pecsétviasz-tartó is megvan. A szöveg végig magyar nyelven íródott, így a királyi kiváltságlevél is, mely az eddig tárgyaltaknaál még latin nyelvű volt. Kiadatott 1846. Szent Jakab hó (július) 2-án, a megyegyűlésen Gyulán 1847. április 12-én hirdették ki megalakulását, és még arról is olvashatunk, hogy az első céhgyűlést 1874. május 2-án tartották. Megemlítendő még a címoldal gazdag díszítése. E testülettől nem ismerünk egyéb emléket.

Az **asztalos** egyfajta faműves, aki az ács szakmának egyik, a kora középkorban specializálódott ágát műveli. Az első „szekrényeket”, azaz a ruhás ládákat, vagy a polcokat, könyvtámaszokat is ácsok faragták és illesztették még össze faszegekkel, fakötésekkel, de ragasztó nélkül, különféle technikákkal. Később ez az asztalosok privilégiuma lett.

A ma ismert szerszámok kialakulásához meg kell jegyezni, hogy a faragószék vagy vonószék a mai gyalupad elődje lehetett, a vonókést (kézvonót, háncsolót) pedig Erdélyben ma is gyalunak hívják. Az asztalos szerszámjai a már előzőleg említett utódai, így pl. a ma ismert gyalupad a padékekkel és a padszolgával, a fejsze, balta, szekerce és bárdok sokféle típusai, az egyszeresen ívelt szalu vagy a két síkban ívelt állapú teknővájó kapacs, a szegkiemelő és a harapófogó, valamint a különböző részfeladatoknak megfelelően kialakított gyalu-, fűrész- és furdancstípusok mellett a jelölő, mérő, enyvező és szorító eszközök.

A kész munkát festéssel vagy egyéb módon, pl. aranyozással díszítették vagy inkább védték meg a farontó kártevőktől a festésre vagy az aranyozásra szakosodott külön mesteremberek.

Asztalos és lakatos céhprivilegium címoldala

A **lakatosmesterség** a finomabb fémszerszámok, a rácsok, gyertya- és lámpatartók, kalamárisok és különféle díszmunkák készítésére szakosodott. Az utóbbiakat azonban csak akkor készítette, ha a vasat hidegen kellett alakítani – domborítani, róni, vésni, áttörni –, illetve a kötéseknél aklálni (vagyis szegecselni), mert a meleg munka a kovácsokra várt. Ezért némely vidéken hideg kovácsnak csúfolták a lakatost.

A XIX. század elején a korízlás új technikát kívánt a lakatosoktól. A kívülről rávert pántokat, reteszeket, zárat el kellett tüntetni: bevésik ezeket, és így feleslegessé válik a díszítésük. A célszerűség – nem utolsósorban a takarékoság – a fő kívánalom. Elterjed az öntöttvas, és a lakatosmester munkája – akárcsak a kovácsoké – e területen visszaszorul.

A békési múzeum egy **céhládát** is őriz, mely valószínűleg békési céhé lehetett (az Ipartestület ajándékaént került hozzánk 1942-ben), de hogy melyik mesterségé, arra nézve sehol semmi utalást nem találtam. Eredeti színe kék, és elől még egy évszámot is festettek rá, fehér festékkel. Az évszám 1811 (ANNO 811), de mivel az első békési céh csak 1816-ban alakult, ebből sem tudunk a szakmára következtetni. Szerkezete hagyományos, bár az oldalra húzható fedéllap alatti rekeszben nincs kulcslyuk, a láda előlről zárható.

Békési céhláda

A Békés Városi Jantyik Mátyás Múzeum rövid írásunkban közölt tárgyait megtekinthetik városunk történetét bemutató állandó tárlatunkon, a Nagyház kiállítótermeiben.